

Oficjalna prasa w PRL, t. 1, red. Sebastian Ligarski, Rafał Łatka, Szczecin–Warszawa 2020, Instytut Pamięci Narodowej — Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ss. 343, *Dziennikarze, Twórcy, Naukowcy*

Badania nad prasą lat 1944–1989 nie cieszą się ostatnio szczególną popularnością, stąd też z uznaniem przyjąć wypada tom pt. *Oficjalna prasa w PRL*, opublikowany w serii IPN *Dziennikarze, Twórcy, Naukowcy*. Książka jest rezultatem cyklicznej ogólnopolskiej konferencji naukowej.

W związku z wprowadzeniem dokonano analizy dotychczasowych badań nad prasą Polski Ludowej, co warto docenić, choć wykaz literatury powinien zostać uzupełniony o najnowsze wydawnictwa. W przypadku prasy regionalnej trudno nie upomnieć się o opracowania Ryszarda Kowalczyka, a także nowsze publikacje Marii Siudy oraz książki redagowane przez Andrzeja Bucka, Danutę Dąbrowską czy Jadwigę Sadowską¹. Godne uwagi są wyniki badań młodych naukowców². Warto zaznaczyć, że badania nad prasą katolicką zostały w ostatnim dziesięcioleciu uzupełnione pozycjami poświęconymi „Tygodnikowi Powszechnemu” i „Tygodnikowi Warszawskiemu”³.

Tom będący przedmiotem niniejszych uwag składa się z 15 tekstów, których autorami są głównie historycy i politolodzy. Wprowadzający tekst Michała

¹ M. Siuda, *Prasa województwa kieleckiego w latach 1944–1989. Studium historycznoprasoznawcze*, Kielce 2012; *Oblicza prasy Ziemi Zachodnich w latach 1945–2012*, red. A. Buck, P. Bartkowiak, D. Kotlarek, Zielona Góra 2013; *Prasa województwa podlaskiego w latach 1944–2012. Szkice i materiały*, red. J. Sadowska, K. Sawicka-Mierzyńska, Białystok 2014.

² Np. W. Sęczyk, *Marzec '68 w publicystyce PRL. Studium z dziejów propagandy*, Wałbrzych 2009.

³ Np. R. Graczyk, *Cena przetrwania? SB a „Tygodnik Powszechny”*, Warszawa 2011; *Krąg Turowicza. Tygodnik, czasy, ludzie. 1945–1999*, red. W. Bereś, K. Burnetko, J. Podsadecka, Kraków 2012; E. Kristanova, *On Literary Issues in Tygodnik Powszechny (1945–1953)*, Saarbrücken 2016; E.M. Kur, „Tygodnik Powszechny” wobec problemów edukacji polonistycznej w latach 1945–1989 (na tle polityki oświatowej), Siedlce 2013; *Niezlomni w epoce fałszywych proroków. Środowisko „Tygodnika Warszawskiego” (1945–1948)*, red. T. Sikorski, M. Kulesza, Warszawa 2013; E. Szumańska, *Felietony. Tygodnik Powszechny 1982–2010*, Wrocław 2015.

Przeperskiego, zatytułowany *Decydenci i wykonawcy. Wokół pierwszych miesięcy funkcjonowania Biura Prasy KC PZPR*, poparty został analizą dokumentów archiwalnych, dzienników oraz przeprowadzonych wywiadów. Daje się natomiast zauważyć niedostatek źródeł prasowych.

Kolejną część stanowi opracowanie Piotra Donefera „Trybuna Ludu” w dobie rozwoju radiofonii i telewizji w dekadzie Gierka (1970–1980). Niewiele jednak napisano o innych mediach niż prasa (nie licząc krótkich wzmianek o Macieju Szczepańskim i Komitecie do spraw Radia i Telewizji). Rozważania na temat gazety rozpoczęto od okresu Października 1956 r., a w dalszej części często odwoływano się do wydarzeń lat sześćdziesiątych. Podważa to nieco cezurę zawartą w tytule rozdziału. Mimo to docenić należy wybór problematyki. Dowiadujemy się o nieatrakcyjności dziennika w porównaniu do bardziej aktualnej prasy regionalnej, licznych zwrotach, opóźnieniach wydania czy „fikcyjnym czytelnictwie”. Autor zapoznaje nas z ideologicznym „projektowaniem rzeczywistości” medialnej i komunikacją między kierownictwem a zespołem redakcyjnym. Artykuł stanowi wartościowy wkład w dorobek badań prasoznawczych okresu PRL.

Wnikliwej analizy „najważniejszego dziennika województwa”, organu PZPR — „Gazety Krakowskiej” dokonał Sebastian Drabik, który wykazał się dobrą znajomością archiwaliów. Personalne konflikty redakcyjne oraz tzw. walki o wpływy przedstawił jako charakterystyczne świadectwo epoki. W dziejach gazety (i innych polskich mediów) wyraźną cezurę stanowił październik 1956 r., kiedy to redakcja „zdecydowanie poparła Gomułkę”, a dzięki temu przez niecały rok „cieszyła się względną swobodą”. Z kolei w latach 1980–1981 redakcja wyłamała się spod nadzoru władz, co poskutkowało wzrostem popularności. Tekst zawiera ciekawe dane statystyczne, w tytule zabrakło natomiast informacji chronologicznych, z pewnością oczywistych dla Autora, niekoniecznie jednak znanych odbiorcy.

Dziejami wojewódzkiej gazety partyjnej zajął się także Jerzy Autuchiewicz („Gazeta Białostocka” w ocenie KW PZPR w Białymstoku 1951–1975). Artykuł zapoznaje nas nie tylko z opiniami nadzorującego organu partyjnego, ale jednocześnie z kuluarami działalności redakcji. Zapisy cyklicznych spotkań Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Białymstoku, specyficzny język raportów, a przede wszystkim cytowana i ciekawie omówiona zawartość dokumentów dają obraz rzeczywistości politycznej Polski Ludowej.

Cecylia Kuta jest autorką tekstu o prasie Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego z lat 1957–1989. Skupiła się na roli organizacji w rozbijaniu środowisk katolickich pod pozorem ekumenizmu i „normalizacji stosunków między Kościołem a państwem”. Badaczka zacytowała dobrze wyselekcjonowane fragmenty z publicystyki tygodnika „Za i Przeciw”⁴. Prześledziła mutacje regionalne pism, zmiany częstotliwości i tytułów, nakłady, składy redakcji. Na podstawie dokumentów archiwalnych wydobyła na światło dzienne treści

⁴ Zob. A. Orzełek, *U genezy Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego. Powstanie i rozpad pierwszego zespołu redakcyjnego tygodnika „Za i Przeciw”*, KH 127, 2019, 4, s. 721–763.

notatek o zaplanowanych działaniach manipulacyjnych. Wspomniała o typowych dla władz metodach tworzenia pism o podobnych tytułach, które pełniły rolę swoistej „konkurencji” dla już istniejących (np. „Tygodnik Polski” wobec „Tygodnika Powszechnego”). Z tekstu wyłania się obraz działalności prasowej Stowarzyszenia, wydawcy tytułów o tematyce religijnej pozostających poza Kościołem. Artykuł ten jest rzetelnie przeprowadzoną analizą prasoznawczą wybranej grupy periodyków.

W następnej części, napisanej w stylu godnym niemalże dziennikarza śledczego, Andrzej W. Kaczorowski ukazał kulisy fikcyjnego zatrudnienia Bronisława Komorowskiego w redakcji „Słowa Powszechnego”. Artykuł przypomina o konieczności weryfikowania „faktów” powtarzanych w słownikach biograficznych, książkach i wywiadach. Autor, były dziennikarz „Słowa”, wykazał się znajomością szczegółów ówczesnych struktur organizacyjnych PAX-u oraz uwypuklił błędy w przekazach medialnych, dotyczących biografii byłego prezydenta. „Casus zatrudnienia Komorowskiego przez 4,5 roku” w latach 1978–1982 określił jako „wyjątkowy” — bez jakiegokolwiek wkładu pracy.

Tomasz Sikorski w szkicu „*Restaurare omnis in Christo*”. *Oblicze ideowo-polityczne tygodnika „Odnowa” (1946–1947)* przedstawił godny uwagi przegląd literatury dotyczącej czasopiśmiennictwa chrześcijańsko-demokratycznego z lat 1918–1939 i bezpośrednio po II wojnie światowej. Otrzymaliśmy przede wszystkim pełny i szczegółowy opis prasoznawczy „Odnowy”. W analizie jej programu społecznego oraz ustrojowego przywołano koncepcję tzw. trzeciej drogi, której genezy należy doszukiwać się w encyklikach społecznych. Tekst przynosi bogatą literaturę przedmiotu, nieodzowne zdaje się jednak uzupełnienie o pozycje dotyczące czasopism „Kultura”, „Tęcza” i „Verbum”, podano bowiem tylko dobrze znane artykuły Czesława Lechickiego.

Pierwsze dziesięciolecie „Przyjaźni” (1946–1956) — „pisma nurtu państwo-oficjalnego” Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej — zanalizował Filip Gończyński-Jussis. Skoncentrował się na zagadnieniach relacji redakcji z Zarządem Głównym TPPR: incydentach, intrygach, zmianach osobowych w zespole, problemach lokalowych, kontroli dziennikarzy. Z uznaniem należy podkreślić, że dokonał tego na podstawie danych pochodzących „z rozproszonych źródeł”. Zweryfikował także wiarygodność informacji o popularności miesięcznika wśród czytelników. Szeroko opisał meandry dystrybucji i wysokich nakładów.

Interesującego zabiegu porównania wizerunku pracownika stoczni na łamach oficjalnego „Głosu Stoczniowca” i podziemnego „Robotnika Wybrzeża” z lat 1978–1980 podjął się Konrad Knoch. Swoje dociekania oparł na analizie zawartości obu pism. W rezultacie udało mu się sformułować wnioski o odmiennych stylach narracyjnych i rzeczywistościach — jednej kreowanej przez partię, a drugiej przedstawionej oczami stoczniowców.

Dwa kolejne teksty poświęcono regionalnej prasie związkowej w latach 1980–1981. O trudnościach związanych z powstaniem i funkcjonowaniem szczecińskiej „Jedności” — oficjalnego pisma zachodniopomorskiej Solidarności, napisała Marta Marcinkiewicz. Badaczka dobrze orientuje się w zawartości

wybranego periodyku, zna literaturę przedmiotu. Marzena Grosicka poświęciła uwagę roli Służby Bezpieczeństwa w zwalczaniu prasy NSZZ „Solidarność” Regionu Świętokrzyskiego. Ustaliła, że „działania operacyjne podejmowane przez SB przynosiły pewne efekty”, podała liczne przykłady pomówień, oskarżeń, prowokacji oraz usiłowań pozyskania redaktora Przemysława Jerzego Witka na tajnego współpracownika. Autorka dokonała też analizy prasoznawczej czasopism regionu. Zwróciła uwagę na częste zmiany tytułów prasowych wybranej grupy pism jako na powszechnie stosowaną metodę przetrwania redakcji.

Artykuł *Treści zawarte w piśmie „Nasza Praca” wydawanym przez Ligę Kobiet w latach 1947–1956* autorstwa Anny Marcinkiewicz-Kaczmarczyk zawiera analizę prasoznawczą przeprowadzoną przez historyka dobrze zorientowanego w problematyce propagandy. W kompetentnie napisanym opracowaniu, w sposób jasny i konkretny przedstawiona została też sytuacja polskich kobiet oraz propagowane przez komunistyczną organizację „jedynie słuszne wzorce” do naśladowania.

Relacjami z „frontu walki” podczas II wojny indochińskiej, drukowanymi na łamach „Żołnierza Wolności” w latach 1965–1969, zajął się Przemysław Benken. Skupił się na propagandowym obrazie Stanów Zjednoczonych. Ukazał sporo niuansów. Piszący z racji wykształcenia zna się na wojskowości. Wykorzystany w analizie aparat naukowy jest bogaty i uwzględnia literaturę anglojęzyczną.

Kamil Wrotkowski za „interesujące źródło historyczne” uznał primaaprilisowe dowcipy zamieszczone w „Dzienniku Bałtyckim” w latach 1947–1989. Żarty zbadano przede wszystkim pod kątem oczekiwań konsumpcyjnych czytelników. Charakter kawałów ulegał zmianom w różnych okresach PRL-u. W dalszej części dokonano obliczeń statystycznych, które zaprezentowano graficznie wraz z omówieniem. Konkluzja, która się nasuwa, może być taka, że temat lekki został potraktowany zbyt poważnie. W bibliografii zabrakło książki Jolanty Laskowskiej *Ruch wydawniczy w Trójmieście po II wojnie światowej 1945–1989* (Gdańsk 2009)⁵.

Ostatnie z zamieszczonych w recenzowanym tomie opracowań, autorstwa Renaty Knyspel-Kopeć, dotyczy głośnej i dobrze znanej z historii stosunków państwo–Kościół sprawy orędzia biskupów polskich do niemieckich z 1965 r. Tym razem czytamy o akcjach propagandowych podejmowanych na łamach partyjnego „Głosu Koszalińskiego”. Opisano metody, które miały służyć przedstawieniu rzekomego powszechnego niezadowolenia społecznego i niechęci do duchownych. Przytoczone cytaty z tzw. fali protestów pokazują, jak świadomie kreowano klimat wrogości do polskiego episkopatu.

Podsumowując, wypada stwierdzić, że otrzymaliśmy tom rzetelnie przygotowany pod względem prasoznawczym i źródłoznawczym. Ustalenia większości autorów potwierdzają tezę, że prasa Polski Ludowej oprócz funkcji informacyjnej pełniła przede wszystkim rolę agitacyjno-propagandową. Badacze

⁵ Zabrakło także opracowania: J. Laskowska, „Dziennik Bałtycki” w latach 1945–1989, w: *Studia z dziejów książki i prasy. Przegląd badań za lata 2007–2010*, red. Z. Kropidłowski, D. Spychała, K. Wodniak, Bydgoszcz 2010, s. 219–230.

przeanalizowali zagadnienia w szerszym kontekście, na tle ogólnej sytuacji politycznej i wydawniczej w kraju. Biorąc pod uwagę skalę i różnorodność zagadnień, o których traktuje książka, pretenduje ona do miana opracowania ogólnego, analizującego swoistości systemu prasowego PRL oraz ówczesnej polityki prasowej.

Mankamentem w tytułach artykułów jest brak lat ukazywania się pism. Do tekstu wkradły się błędy w postaci powtórzeń, literówek, niepotrzebnych spacji i kropek. Są one obecne zarówno we wstępie (spacje s. 7, 9, 11; np. sformułowanie „pracy oficjalnej PRL”, zapewne chodziło o „prasę oficjalną PRL”), jak też w całym tekście (s. 20, 237, 323). Zdarzają się powtórzenia tych samych słów bezpośrednio po sobie (s. 310) lub niefortunne określenia („Opublikowane żarty zwracały sobą uwagę” s. 321). Niektóre przypisy pozostają niepełne (przypis 19 na s. 8 bez miejsca i roku wydania).

Evelina Kristanova
(Warszawa)